

La comunitat imaginada al Regne de València a la fi del règim foral

The imagined community in the Kingdom of Valencia at the end of the *fueros*' regime

JOAN ESBRÍ CASTELL
joan.esbri@upf.edu

Universitat Pompeu Fabra

Resum: L'objectiu d'aquest article és explorar la identitat col·lectiva al Regne de València els últims dies que es regí pels Furs, abolits per Reial Decret el 1707 en base al dret de conquesta per Felip V. Se sap que a mitjan segle XIV va aparèixer un sentiment de pertinença valencià lligat als furs principalment, i a finals de segle XV la Corona d'Aragó va integrar-se en la d'Espanya, de manera que a la vinguda del primer Borbó feia dos segles que en formava part, conservant les lleis pròpies. Per a entendre la comunitat imaginada de l'època, es fa un repàs dels principals esdeveniments polítics durant aquell temps i s'analitza el vocabulari patriòtic en el sentit usat pels contemporanis.

Paraules clau: història conceptual, Regne de València, furs, comunitat imaginada, Guerra de Successió espanyola

Abstract: The objective of this article is to explore the collective identity in the Kingdom of Valencia the last days that it was governed by the *Fueros*, abolished per Royal Decree in 1707 on the basis of the right of conquest by Philip V. It is known that in the middle of the XIV Century a valencian sentiment of belonging arose attached to the *fueros* principally, and at the end of the XV Century the Crown of Aragon was integrated to that of Spain, meaning that at the first Bourbon's arrival it had been for two centuries part of the latter, keeping its own laws. In order to understand the imagined community of the epoch, a summary of the main political events of that time is made, and patriotic vocabulary is analysed in the sense used by contemporaries.

Keywords: conceptual history, Kingdom of Valencia, *fueros*, imagined community, Spanish War of Succession

DATA PRESENTACIÓ: 24/11/2023 ACCEPTACIÓ: 16/02/2024 · PUBLICACIÓ: 01/06/2024

1. Introducció¹

L'inici de l'era de l'Estat-nació s'inaugura en la Revolució francesa de 1789, i les identitats nacionals enteses a la manera actual no es remuntarien per tant més enllà d'aquesta data, i serien sobretot producte de processos d'enginyeria social decimonònics (Thiesse 1999). Tanmateix, això no vol dir que anteriorment no hi hagués sentiments de pertinença supralocals. Al contrari, en societats estamentals de l'Antic Règim es té sobrada constància de l'existència d'identitats col·lectives vinculades a territoris amb un marc institucional i jurídic propi, elaborades primer per les oligarquies i després esteses entre el poble, també conformades en base a la cultura, història, mitologia i llengua (Jarque & Salas 2009: 11-12).

Així, en el moment d'enllaç entre Isabel I de Castella i Ferran II d'Aragó el 1469, cada regne peninsular tenia una identitat col·lectiva generada històricament (Jarque & Salas 2009: 11-13). El Regne de València en concret, participà d'un sentiment de pertinença a la Corona d'Aragó, un conjunt de regnes units pel mateix rei però amb òrgans polítics i lleis independents entre ells. Tanmateix, com a tota la corona reial, la *macroidentitat* més forta seria la del regne. La investigació de Vicent Baydal situa el seu naixement entre 1330 i 1360 (Baydal, 2016), completant els estudis d'Agustín Rubio Vela (2012), Antoni Ferrando (1981) i Antoni Furió (2015) sobre finals d'aquell segle i del següent.

2. El nou regne catòlic.

Igual que la conquesta de Mallorca s'havia realitzat per a l'expansió mediterrània catalana, teòricament les terres peninsulars arrabassades als moros entre 1233 i 1245 havien de ser l'eixamplament natural d'Aragó, i li proporcionarien eixida al mar; encara que els repobladors foren majoritàriament catalans per una qüestió demogràfica (Guinot 1999). A finals de setembre de 1238 les tropes feudals prengueren València, capital de la taifa, que els nobles volien repartir-se. Tanmateix, Jaume I es quedà la ciutat, com recull el *Llibre dels Feyts*. I el que és més rellevant: el territori conquistat seria un regne diferent, qualificat de *croat* per Robert Burns (1987); l'únic de nova creació resultant de l'avanç del nord hispànic cristià sobre l'Islam. Segons les investigacions de García Edo (2019: 9-21), potser abans d'acabar l'any, Jaume I féu elaborar la recopilació de noves lleis que regirien la capital i tot el regne: *La Costum de València* –així anomenada per a donar-li una pretesa legitimitat històrica. Aquesta innovadora maniobra buscava minimitzar el poder nobiliari –en augment de feia dos-cents anys– i maximitzar el del rei, identificant-se amb l'autoritat pública; d'acord amb el dret justinià que es tornava a estendre per Europa des de la Universitat de Bolonya (Baydal 2016: 34- 46)². El

1 Aquest article es basa en el meu treball final per al Màster Universitari en Història del Món, de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona: Esbrí, J. (2023) *La identitat col·lectiva al Regne de València en l'època de l'abolició dels Furs*, Barcelona, UPF. Disponible a <https://repositori.upf.edu/handle/10230/58101>.

2 A banda, Jaume I també ordenà la sistematització dels Furs d'Aragó el 1247 i la redacció de les Commemoracions de Catalunya el 1251.

territori del Regne era delimitat legalment, encara que després s'ampliaria amb la incorporació de la Governació d'Oriola al sud, arran del Tractat d'Elx –firmat amb Castella el 1305. Aquestes normes, sobre el 1250 passaren a anomenar-se *Furs*, en terminologia aragonesa, com reflecteix el text de 1261 –el més antic que se'n conserva–; significativament traduït del llatí al romanç català (Baydal 2016: 41-42). No obstant això, llavors ja s'havien concedit cartes de població segons furs locals cristians ja desenvolupats, com el de Lleida, Terol, Daroca i, sobretot, Saragossa. Nogensmenys, una cosa és voler i l'altra és poder. Necessitant la cavalleria feudal, el rei permeté que s'atorgaren cartes pobles a Fur d'Aragó fins que acabà amb la revolta d'al-Azraq el 1258. Quan el 1261 convocà els tres estaments, la majoria de nobles aragonesos consideraren que les contraprestacions que els oferia el sobirà eren insuficients per a canviar a Fur de València. No els convenia deixar augmentar el poder reial en detriment del senyorial, ni en el control dels recursos (pontatge, herbatge, forns, molins, etc.), ni en l'administració de justícia (mer imperi abans que mixt, és a dir, capacitat d'aplicar un ventall més ampli de càstigs als vassalls, inclosa la pena de mort) (Baydal 2016: 45-48).

Per contra, els principals interessats en l'aplicació dels Furs de València en tot el Regne serien la capital i les viles reials, que s'asseguraven pastures per als ramats, jurisdicció dels funcionaris municipals sobre els feus, una base de recaptació d'impostos per al monarca més àmplia, etc. Açò convenia tant a l'oligarquia urbana com al poble pla (Baydal 2016: 45-46). Així, la primera identitat valenciana va nàixer lligada als Furs de València i a l'estament burgès o reial, encara que la lògica de lleialtats es complicava segons condicionants locals. Per exemple, Vila-Real i Borriana en el reialenc, foren partidàries del Fur d'Aragó fins el 1330, quan en les corts celebrades per Alfons III s'acordà l'extensió del Fur de València a tot el Regne amb excepcions residuals (que durarien fins les Corts de 1626). I al senyoriu, l'any 1349 el mestre de Montesa va imposar per la força el Fur de València a Culla, Ares, Atzeneta i Albocàsser (Rubio Vela 2012: 166, 193). Resultava que s'havia aconseguit l'acceptació senyorial de les normes valencianes ampliant-los els drets, l'anomenada «jurisdicció alfonsina» (Baydal 2016: 57-112).

Mentre els cristians de València estigueren dividits per la qüestió foral, no tingueren gentilici comú, i en la documentació contemporània apareixen referits com a «regnícoles» o «habitadors del Regne». Seria entre 1330 i 1360 quan s'estendria, ja funcionant les institucions dels Tres Estaments del Regne. Amb tot, els valencians continuarien identificant-se amb estructures i grups més grans que els del regne, considerant-se sobretot catalans en contextos més aviat marítics, d'on partien vectors de l'expansió comercial catalanoaragonesa (Rubio Vela 2012: 86-88).

3. La Monarquia d'Espanya

La Monarquia d'Espanya adoptà la fórmula agregativa de la Corona d'Aragó, conservant les estructures territorials existents –i creant-ne de noves a Amèrica–, encara que Castella, governada amb menys frens legals per al rei, en fos la més poderosa; pertanyent-li les Índies (Jarque & Salas 2009: 12). El jurista castellà Juan de Solórzano, en un memorial de 1629 anomenaria la primera

forma d'unió *aeque principaliter*, i la segona *accessorie* (Solórzano 1776; en Elliott, 1993: 14); una classificació encara en ús. De fet, segons els estudis de Mateo Ballester, estant directament governada pel monarca i ocupant el lloc central de l'Imperi espanyol, Castella seria substituïda per Espanya com a referent nacional en aquest regne (Ballester 2010). A més, tractant-se de territoris tan dispersos en pes econòmic, demogràfic i militar, es convertí en un fet el complex de superioritat i l'hegemonia de Castella sobre els estats més menuts i sense imperi colonial; com passà amb Anglaterra en el cas britànic. Nogensmenys, el rei d'Espanya ho era de cada regne per separat, sobre el paper, sent necessària una representació institucional permanent d'un rei absentista per al funcionament normal dels països perifèrics (Elliott 1993: 11-23). Els antics regnes baixmedievals continuaven sent un nivell governamental plenament vigent i, per tant, van mantenir-se també les identitats col·lectives que havien engendrat, encara que modulades per l'experiència imperial (Jarque & Salas 2009: 11-15).

Per al Regne de València, cròniques coetànies com les de Pere Antoni Beuter i les de Gaspar Escolano demostren la voluntat de perpetuar un relat històric legitimador, així com les referències que apareixen a la correspondència institucional, i l'organització per la Ciutat i Regne de festes com el 9 d'octubre, dia d'entrada de Jaume I a València, entre d'altres (Rubio, 1985, 1998). A banda, hi ha reflexions com les del patrici Marc Antoni Ortí, a mitjan segle XVII, sobre el declivi del valencià entre els nobles i els literats; que no obstant això continuava sent la llengua de les institucions del país i la quotidiana (Escartí 2007). Encara no havent-hi una identitat espanyola forta al territori, més enllà de l'adhesió al monarca –peça clau del sistema–, la castellanització dels exèrcits, de la noblesa –tant per adopció de la llengua com per casaments–, l'avanç de l'autoritarisme reial i finalment el debilitament del Braç burgès apuntat per James Casey (2006 182-207) pogueren afectar el sentiment de pertinença valencià.

València entra a la Monarquia d'Espanya amb vincles afeblits respecte dels altres territoris de la Corona d'Aragó. Que s'afebliran més encara, perquè el rei ara era d'Espanya, i la classe política de cada regne mirava per mantenir l'esfera pròpia. Curiosament, amb Carles II es creà l'últim òrgan propi de la Corona d'Aragó, quan el 1669 la regent Marianna de Neoburg hi nomenà Joan Josep d'Àustria vicari general –intermediari entre el monarca i els virreis (Ferro 1987: 52). Llavors, no hi quedava el sentiment de pertinença a una Corona que era residual.

Políticament, la peça superior de l'organigrama era el rei. La fidelitat a ell, com a la resta de Regnes de la Corona d'Aragó, a València era concebuda com un pacte i el sobirà obrava bé si respectava els pactes fets amb els representants estamentals reunits en Corts. Aquest sistema s'ha anomenat «pactisme» per convenció historiogràfica i a l'època es parlava de les «lleis paccionades», vinculants per al monarca i els regnes; com destacablement advertí el jurista valencià i regent del Consell d'Aragó Llorenç Matheu a finals del XVII (Baydal 2015: 34, 269-295; Fuertes Broseta 2019: 65). El compliment d'aquesta obligació recíproca, a més, era sagrat. Tanmateix, cada regne tenia uns mites fundacionals i cadascun d'ells seguí una trajectòria institucional diferent. Per exemple, després de les *Alteraciones* d'Aragó, Felip II a les Corts de Tarassona de 1592 domesticà el sistema parlamentari

d'aquell regne (Gascón 2001: 263- 280). I es diu del comte-duc d'Olivares que, comparant-los amb els catalans, v dir que als valencians «tenémoslos por más muelles» (Dormer 1670; en Casey 2006). L'explicació està en la correlació de forces entre els sectors amb participació política. L'hispanista James Casey féu una anàlisi molt afinada de com els Àustries menors, capaços d'aplicar càstigs i premis, aconseguiren manipular l'estructura d'incentius dels representants valencians per a desarticlar resistències.

Per a començar, el Regne de València tenia dinou representants eclesiàstics, nou dels quals li devien el càrrec al rei, que designava els bisbes i els cavallers. I si els abats i els canonges podien ser més autònoms, realment en nomenava molts en petites diòcesis, com Oriola; de manera que tenia la majoria del braç a favor seu. No passava això a Catalunya, on el rei no tenia tanta mà en el nomenament d'abats i canonges, el nucli dur del braç. Quant a les ciutats i viles reials, València empitjorà les relacions amb la resta quan a les Corts de 1626 demanà la meitat dels vots del braç. Aquest era de quatre ciutats (València, Xàtiva, Oriola i Alacant), sis viles de primera (Morella, Alzira, Castelló de la Plana, Vila-real, Ontinyent i Alcoi), tretze viles de segona (Borriana, Cullera, Lliria, Biar, Bocairent, Alpont, Peníscola, Penàguila, Xèrica, Xixona, la Vila Joiosa, Castielfabib i Ademús); i deu de tercera (Cabdet, Corbera, la Iessa, l'Olleria, Carcaixent, Benigànim, Algemesí, Callosa, Castelló de la Ribera i Onda). D'una banda, la Corona mai donà privilegi perquè «fuera de cortes se juntasse ningún syndico de las villas con la ciudad de Valencia para representar el braço real». De l'altra, controlava el govern de la capital, sobretot des que el 1633 s'introduí la insaculació i el rei podia desinsacular qui considerés. Encara, molts municipis estaven massa endeutats, perdent així poder de negociació. Sense incentius per a l'acció conjunta, els síndics del braç reial anaven traure el màxim benefici per a la localitat que els enviava, més que actuar conjuntament (Casey, 2006: 260-262).

Per últim, quedava l'estament nobiliari o militar, el més nombrós i heterogeni, amb més de 500 possibles membres amb estatus de nobles, cavallers i generosos. Requeria d'unanimitat en les seues decisions, de forma que la Corona podia beneficiar-se de la dificultat d'arribar a acords, com fou el cas amb la transcendental expulsió dels moriscos de 1609, que alguns grans senyors –com el duc de Gandia– volien per a no pagar-los deutes; i de retruc semblava ben acollida pel poble baix cristià. I és que la jerarquia entre nobles *de facto* comptava, i en última instància qui molestés podia ser expulsat de la reunió. El problema era que hi havia moltes categories nobiliàries, amb interessos diferents, i per a prosperar políticament calia residir a la capital. A més, una altra qüestió seria la de les grans famílies, vuit, que malgrat no participar als estaments, en moments decisius tenien gran influència; tals com l'expulsió dels moriscs i la proposta d'Unió d'Armes. Treballaven per a la Cort, emparentades amb famílies castellaneres i absentistes, amb llocs en el govern de l'imperi. De fet, James Casey afirma que «la facilitat amb la qual fou portada l'expulsió dels moriscs és atribuïble parcialment a aquesta xarxa mafiosa de llaços de sang que s'estenien de la corona als estaments». El rei podia donar mercès, llocs als ordes i dignitats en general, a nobles endeutats o que volien ascendir socialment. Així, el rei també afeblia el braç militar, i per tant totes les Corts. Qui s'oposava

massa, en patia les conseqüències. Sense embuts, Felip IV el 9 de març de 1626 digué al braç militar que esparava «ciega obediència» d'ells «como verdadero padre y tutor suyo». Després de les Corts, don Guillem d'Anglesola i don Vicent Vallterra, en desacord amb uns nous gravàmens sobre el vi i els béns importats, foren expulsats d'una junta d'Electes perquè ho manà el rei; que els retingué a Castella mentre s'aprovaven els impostos que volia fins que acabaren disculpant-se. (Casey 2006: 263-282).

No només això: com anà passant el temps, els Habsburg espanyols celebraren menys Corts, la més alta instància de diàleg entre rei i regne, formades pels tres Estaments, anomenats Braços en la reunió. Era el que feien els reis que podien a tot arreu. A les Corts es presentaven els greuges que havien comès ell i la seua administració, que havia de reparar a canvi de l'aprovació del donatiu; d'un muntant proposat que podia negociar-se. Per a governar a València, el monarca havia de jurar els furs i llavors els representants del país el reconeixien com a rei i senyor natural. Segons la llei, a més, havia de convocar corts cada tres anys, precepte que rarament es complí; molt menys encara en època dels Àustria. Durant la setzena centúria se celebraren nou assemblees de corts amb tres reis, i durant la següent, només tres; l'última de les quals el 1645-46 amb Felip IV. De fet, Carles II, al legant versemblantment problemes de salut; ni jurà els Furs ni celebrà Corts als valencians. És a dir, fins l'abolició del règim foral a 1707, havien passat 62 anys sense convocar-se'n. I a Catalunya, entre 1599 i 1702 no se'n culminaren. Açò podria fer pensar que fallava la pedra de toc del sistema sencer. Nogensmenys, hi havia estructures que permetien que continués funcionant, sense arribar-se al model ideal pactista, però tampoc a l'absolutista, quan la corona guanyava poder als segles XVI-XVII (Fuertes Broseta 2019: 65-67; Capdeferro 2001: 849-870). Per a començar, Ferran el Catòlic, sabent-se absentista, creà el Consell d'Aragó el 1494 perquè assessorés el rei en aquest àmbit, que seria també tribunal d'apel·lació dels regnes de València i d'Aragó; però no de Catalunya —on les Corts van prendre's molt seriosament que no pogués jutjar-se cap natural a l'estranger. Després, l'any 1506, dins cada regne catalanoaragonès va replicar el model, fent-hi permanent una Reial Audiència, tribunal suprem i òrgan consultiu del seu *alter nos* o virrei allà delegat. El lloctinent no tenia per què ser natural del país i solia servir d'escut per a la reputació del rei, que mai era culpable de la direcció política presa. Aquest seria ara l'esquema de govern monàrquic a la Corona d'Aragó (Ferro 1987: 46-57).

Les institucions representatives del Regne fora de Corts eren els Estaments i la Diputació del General. Amb qui solia parlar el rei era amb els Estaments, que en la documentació coetània són «el Regne» directament, amb els quals tractava les qüestions més rellevants, com el reclutament, contrafurs, casos inopinats, la defensa costanera, canonitzacions de valencians, delinqüència... Sense que això volgués dir que no tingués mai contacte amb altres organismes valencians com capítols catedralicis o municipis (Fuertes Broseta 2019: 68). Ja en aquella època hi havia un debat jurídic i historiogràfic sobre la preeminència d'una institució o de l'altra, decantat a favor de la primera. Sobre la Generalitat valenciana, disputant-se la representació del regne amb els jurats municipals de València en cerimònies, els diputats mateixos escrivien al prior de Sant Joan que «nosaltres en este

regne no tenim la plenitud de poder que los diputats de Catalunya y Aragó»; cosa que els impedia ser un baluard foralista fort (Casey 2006: 267). Era una qüestió factual, perquè la llei donava total autonomia a la Diputació, malgrat que ambdues institucions havien d'actuar juntes en realitat. Molt resumidament, els Estaments, que es reunien conjuntament o separada –sent el més nombrós i actiu el nobiliari–, tenien la iniciativa, però el finançament en depenia de la Generalitat. La Junta de Defensa de la Costa, creada provisionalment el 1528 i feta permanent el 1552, davant la incapacitat de la monarquia per a defensar el litoral dels turcs, berebers i altres, marcà un abans i un després en l'establiment d'aquest estil de govern a nivell regnicola. Un altre cas rellevant més tardà fou el de la Junta de Contrafurs, en haver rebutjat Felip IV que es formés un tribunal de garanties forals el 1626. Aquesta culminaria les gestions declarant «cas nou inopinat» i enviant una ambaixada a Madrid en última instància per a demanar reparació. L'ambaixador havien de nomenar-lo amb la Diputació, que en pagava els costos (Villamarín 2019: 53-58). Nogensmenys, mal finançada i intervinguda des de 1606, quan Felip III començà a supervisar els seus comptes i diputats, la Generalitat no podia plantar cara al rei (Casey 2006: 270).

Aquest sistema s'allunyava de la societat per poc representatiu. L'activitat estamental es desenvolupava només a la capital i els seus membres eren quasi sempre de la seua classe política; molt oligàrquica. És més: quan aspectes d'un tema es delegaven a comitès més reduïts, els elets els tractaven per compte d'ells. Passius ben sovint, altres representants dels Estaments havien de forçar-los a l'acció, i si podien acumulaven càrrecs en juntes diferents, amb un evident personalisme. Així, a la Junta de Costa, a l'inici del segle XVIII només hi havia residents a València. Passava el mateix amb la de Contrafurs i la de Lleua; matèries que afectaven tot el Regne. I és que l'estament reial no es reunia fora de Corts. València capital en feia el paper unilateralment. De fet, des de 1659 totes les poblacions reials excepte València estaven explícitament excloses d'aquest últim. La reducció de veus era buscada pels qui la conservaven, com demostren documents de l'època, per a facilitar les preses de decisions ràpides en el sentit volgut. En paraules de Sergio Villamarín: «La pluralitat, per tant, ni era buscada pels representants ni sentida pels representats». Per això, denúncies de contrafurs comesos per virreis –com execucions i empresonaments sumaris–, no sempre eren secundades socialment, sobretot en relació al bandolerisme. A més, els lloctinents aprofitaren la bicefàlia no regulada per a paraitzar les institucions valencianes i guanyar marge de maniobra quan actuaven contra els interessos d'ells, normalment per evitar ambaixades a la Cort (Villamarín 2019: 59-61). De fet, a començaments de segle XVI els reis començaren a introduir a València pragmàtiques per a tota la Monarquia, com a Castella i Lleó, esdevingudes habituals al XVII (Casey 2006: 270). Sense anar més lluny, decisions tan transcendents com la conversió forçada dels moriscos (1525) i llur expulsió (1609) (Roselló 2004: 43-52):

Sent poc habituals, però vigents, les últimes Corts valencianes se celebraren manant Felip IV, el 1626 i el 1645, en moments molt delicats per a la Monarquia, militarment exhausta, assetjada des de fora i després també des de dins pels moviments separatistes de Catalunya, Portugal, Nàpols, Sicília, etc. A les de 1626, pretenia la Unió d'Armes d'Olivares. Si bé no se'n sortí en soldats, li anà

molt millor que a Catalunya, perquè València va aprovar el donatiu al rei més alt de la seua història (1.080.000 lliures en 15 anys); i ell aprofità per a concedir-hi mercès i guanyar-se els representants del país. Per la seua banda, les Corts concloses a 1646, són destacables per tres raons. L'una, perquè el Regne es comprometia per primera vegada a fer donatiu en hòmens, 1.200 per 6 anys. L'altra, s'oficialitzaven la Junta de Servici i la Junta de Contrafurs. Aquestes tres ja no eren novetats, ho era el major grau de perfeccionament. I per últim, quan trontollava a tants regnes no castellans, el de València reiterava la seua lleialtat i s'implicava més en el manteniment de l'Espanya imperial dels Àustries (Fuertes Broseta 2019: 70-71).

Aquestes foren les darreres Corts dels valencians, però això se sap a posteriori. S'ha de pensar que era un regne perifèric i celebrar-li Corts per al rei significava allunyar-se d'altres assumptes i exposar-se a haver de fer concessions polítiques; però donaven legitimitat i no tenien substitut. Sent rigorosos, no pot donar-se el sistema per acabat fins la seua explícita abolició. Mentrestant, encara que el rei no complís mai el precepte legal de jurar els furs dins del primer mes de regnat, hi hagué un parell d'ocasions en què semblava que es convocarien Corts. La primera fou el 1677, amb Carles II, que anà posposant-se fins esvair-se, malgrat que a Madrid es conserven les convocatòries als prohoms valencians, preparades el 1679. La segona i última fou el 1702 amb el primer Borbó, Felip V, que convocà l'assemblea navarresa, la castellana, l'aragonesa i la catalana; però no la valenciana. Els Estaments valencians, en tot cas formaren una Junta que va preparar uns Apuntaments per a Corts (Fuertes Broseta 2019: 72-73). Interessantment, delimitaven les funcions dels Estaments i la Generalitat, i preveïen tràmits per a evitar o resoldre conflictes competencials entre ells (Villamarín 2019: 62). En tot cas, llavors ja s'havien imposat els serveis fora de corts. Destacablement, el 1702 els Estaments concediren 600 hòmens durant sis mesos a Felip V per a destinar-los a qualsevol punt de la «Península de España», cosa inèdita (Pérez Aparicio 2008: 258).

4. El primer Borbó i la Guerra de Successió. Vocabulari polític

Arribats al 1700, el Regne de València fou el primer a reconèixer el testament de Carles II, que deixava la Corona d'Espanya a Felip de Borbó, net de Lluís XIV de França. Poc després començà un conflicte internacional i després civil, moment propici a l'exaltació de les identitats grupals. Els primers anys de govern amb la nova dinastia i els de la Guerra de Successió al País Valencià, han estat àmpliament estudiats per la professora Carme Pérez Aparicio (2008), i posteriorment Joaquim López Camps (2015) ha dedicat la seua tesi doctoral a l'austriacisme valencià. Tanmateix, el patriotisme valencià d'aleshores no s'ha estudiat amb profunditat. A Catalunya s'ha estudiat el constitucionalisme i se sap que es produí un esclat patriòtic al final de la guerra, sabent de l'abolició dels furs d'Aragó i València el 1707. La retòrica de l'època assimilava les constitucions a la pàtria i encoratjava la lluita a ultrança per defensar-les, com demostren els textos recollits en la col·lecció *Escrits polítics del segle XVIII*,³ i que han treballat autors com Eva Serra, Rosa Maria

3 Vegeu Albareda (1996 i 2006), Torras i Ribé (1996), Lluch (2005) i Alabrús (2006).

Alabrús, Joaquim Albareda o Cristian Palomo;⁴ entre d'altres. Tanmateix, no hi ha res semblant al País Valencià. Considerant açò, una forma d'aproximar-se a una identitat col·lectiva pretèrita és a través del vocabulari, comprnent el sentit donat a les paraules en l'època estudiada.

La fórmula per designar el reialme usada per excel·lència en la documentació consultada del govern metropolità és «Ciutat y Regne»,⁵ també emprada en els papers dels Estaments, però superada per «Regne» (*lo, est, aquest, el present*, etc)⁶. No obstant això, i com és de suposar tenint presents els exemples de Catalunya i d'Aragó, s'usen altres termes per a designar València i son Regne, més emprats pels cronistes de l'època i les institucions reials que per les del reialme mateix; això sí. Potser siga perquè els textos anàlegs catalans ja inclouen un moment de radicalització patriòtica, sabent de la sort d'Aragó i València, mentre que en el cas valencià l'abolició de l'autogovern arribà sobtadament.

4.1. País

Hi ha exemples de la designació del Regne de València com a país, bona part d'ells en la correspondència del govern reial entre Madrid i València, com es detecta en consultar els fragments originals recollits per Carme Pérez Aparicio (2008). El marquès de Villagarcía, virrei entre 1699 i 1705, fins la presa de València pels austriacistes, l'agost d'aqueix any indicava que s'havien d'adoptar les providències «que caben en la cortedad del país».⁷ A finals de mes recordava a Grimaldo, secretari d'Estat, que el poc que es feia «es todo el esfuerzo que puede practicarse en la miseria del País con milicias inexpertas».⁸ El mariscal de camp Zúñiga li parlà dels «milicianos del Reyno» en epístola, expressió equivalent a la de «Milicias del Pays» usada en la reial resolució de 8/IX/1705. I el comandant José de Salazar li mencionà la «gente del Pays» dos dies després.⁹ També usà aquest mot el rei parlant de les lleves als jurats de València, dient que «la gente nueva es poco a propósito y menos en el país propio».¹⁰ En canvi, Amézaga, respecte de l'alçament, escrigué a Grimaldo que «sólo hay gente desdichada de la tierra y Baset como cavo a quien todos obedecen como yo a mis generales».¹¹ El significat de *terra* era intercanviable pel de país en aquest context. I en un informe al virrei es deia

4 Vegeu Serra (2018), Alabrús (1991), Albareda (2015) i Palomo (2018).

5 AHMV, *Lletres Missives*, g³ 63, g³ 64, *Lletres Reials* h³ 16, 1- 104.

6 ARV, *Reial Cancelleria*, 558, 559.

7 AHN, *Estado*, leg. 265. En Pérez Aparicio (2008: 15).

8 *Idem* (Pérez Aparicio 2008: 40).

9 AHN, *Consejos*, leg. 18. 473 (Pérez Aparicio 2008: 67).

10 AHMV, *Lletres reials*, h³ 16, fols 94v- 96r.

11 AHN, *Estado*, leg. 265 (Pérez Aparicio 2008: 79).

que «el País se declarava sobrado en favor del Archiduque».¹² Era un terme que usaven els militars, dient don Jordi de la Figuera al marquès de Montenegro, a l'octubre del 1705, que «conviene mucho al real Servicio mentener esta plaça [Vinaròs] y el enemigo sólo trahe mil hombres de micaletes y algunos montados de caballería del País».¹³

Quant a les institucions de la terra, també empraren país com a equivalent del regne en ocasions. Els síndics dels Tres Estaments, al setembre del 1705 li deien al virrei que «sólo quedará este Reyno con milicias del País... [inútiles] por la razón general de lo poco provechosas que son siempre las tropas de un País contra los del País mesmo».¹⁴ I els diputats de la Generalitat escrivien a Felip V:

Señor, la última aficción en la que podia hallarse este Reyno es la de tener los enemigos en sus puertas, sin otra deffensa que las milicias inexpertas del Pays... Y sucediendo en este caso no puede nuestra fidelidad ocultar a vuestra Magestad que los enemigos ocuparan el Pays y que nosotros y demás magistrados, nobleza y Hombres de honra, moriremos en la deffensa.¹⁵

Després, els Comuns (Estaments, Diputació i Ciutat), «deien que las milicias inexpertas del País, que por sí solas son totalmente inútiles», havien de recolzar-se en regulars.¹⁶ A banda d'aquests, hi ha d'altres exemples que mostren com el vocable solia aplicar-se a cada regne, per exemple quan Zúñiga escriu a Grimaldo a octubre de 1705 que «Bazet está aguardando un gran socorro, con el qual y mucha jente del País que se le agregará... [otros] son catalanes, que en la coyuntura presente no es poca zircunstancia a vista de lo que sucede en su País».¹⁷ I en el memorial de la ciutat de València suplicant al rei la restitució dels furs del Regne, demanen «sea de su real Servicio conceder la gracia y merced de mantener y no mudar las leyes municipales, que repetida premeditación adaptó a lo peculiar de este País» (Ortí 2007: 381).

Amb la veu país, anava l'adjectiu paisà. En la documentació tant institucional com memorialística pot trobar-se. Per exemple, Nicolás Belando narra com Garcia d'Àvila promogué un avalot a Dénia i «uniéndose muchos paisanos, formaron una ridícula tropa» (Pérez Aparicio 2008: II, 24). L'arquebisbe Folch de Cardona, va escriure a Grimaldo:

Hallándose con esta propensión los naturales y con las demás condiciones de bulgo, monstruo, sordo, ciego y mudo, para oír, ver ni hablar cosa que no sea conseqüente al error que a conçevido, mal podemos prometernos que de su parte contribuyeron a la defensa los

12 AHN, *Consejos*, leg. 18. 473 (Pérez Aparicio 2008: 85).

13 AHN, *Estado*, leg. 279 (Pérez Aparicio 2008: 118).

14 AHN, *Consejos*, leg. 18. 473 (Pérez Aparicio 2008: 89).

15 *Idem* (Pérez Aparicio 2008: 109).

16 AHMV, *Lletres Missives*, g³ 63, 9 i 10 d'octubre de 1705.

17 AHN, *Estado*, leg. 279 (Pérez Aparicio 2008, II: 142).

enemigos, ni que baste un solo regimiento para detener la corriente de sedición de Cataluña y assegurar, al mismo tiempo, que me levanten otra semejante nuestros paisanos.¹⁸

Pel seu costat, Josep Vicent Ortí l'usa reiteradament al seu diari. A continuació es posen algunes mostres. Una seria l'entrada del 6 de setembre de 1709: «Esta mañana ahorcaron a dos paysanos de Castellón de la Plana, por haverles cogido que trahían cartas de Barcelona». Un altre seria la de 24 de juny de 1707, dia de Maria Santíssima «a cuya fiesta acudió mucha nobleza, assí de los militares como de los cavalleros paysanos». El 4 d'octubre de 1710, «haviéndose acercado algunos migueletes a la villa de Morella, en este reyno, el governador de esta se valió de los paysanos». I l'11 de juny de 1711, «empezaron las compañías de los paysanos a guardar las 4 puertas de la ciudad, por no haver soldados bastantes en número para ello» (Ortí 2007: 231, 289, 296, 306).

4.2. Província

El terme província, del llatí *pro + vincere*, com anomenaven els romans als territoris conquistats fora d'Itàlia, en l'Edat Moderna solia usar-se per a designar una regió delimitada políticament dins d'un Estat més gran. Evidentment, el Regne de València l'era respecte de la Monarquia d'Espanya i existeixen exemples que ho corroboren. Un d'ells seria quan en un Reial Decret Felip V diu que «Es mi ánimo concurrir como consejeros de Estado, pues la calidad de Presidentes en los que lo son la he atendido sólo porque se asisten las noticias de los negocios y Provincias de sus consejos».¹⁹ O per exemple, la Junta de Govern escrigué als Estaments que «nunca pudo haver ley tan fuerte que impida los medios de conservar las que se poseen, pues su fin principal a de ser procurar el logro de quedar en los términos de observancia de los fueros, Privilegios y prerrogativas de cada Provincia»²⁰. Però normalment no se'l anomenava així, sinó que el títol de Regne li valia més. En tot cas, això no vol dir que mai fos designat com a província. Un exemple l'aporta el marquès de Villagarcía, virrei de València els primers anys de regnat de Felip V, demanant més tropes per a reforçar les fronteres «con cuyo medio se ocurre a la defensa de la Provincia y virtualmente a que no se aprovechen los cavallos que encontraréis en el País que fueron ocupando»²¹. I en les condicions de l'entrega de València a Carles III a finals de 1705, el Capítol 4t tracta sobre el lliure comerç amb Castella en cas de guanyar la guerra «como si fuera todo un mismo reyno y provincia» (Ortí 2007: 91). Després, el cronista Miñana utilitza reiteradament el terme en llatí. Per exemple, quan escriu que «statim ad advenu Britannorum, Prroregis vicet ut gereret, Cardonam, caeca domini cupinde potius quam alia necessitudine actus, Austriacus provinciae praefecit» (a l'arribada dels britànics l'austriac posà

18 AHN, *Estado*, leg. 279, 9/X/1705 (Pérez Aparicio 2008: 142). A propòsit, ell va canviar de bàndol quan s'imposaren els imperials, i li valgué el càrrec de virrei de València.

19 AHN, *Consejos*, 11, 2.051, fols 44v-47v (Pérez Aparicio 2008, I: 133).

20 ARV, *Reial Cancelleria*, 559, 146r- 147v.

21 AHN, *Estado*, leg. 279, carta del virrei a Grimaldo, octubre de 1705. En Pérez (2008, II: 126).

Cardona [bisbe] virrei de la província, que havia desertat el rei per ànsia de poder) (Miñana 1985: 107). I a l'arribada d'Orléans i Berwick, «Vrbis et provinciae vires sane quam attritas» (les forces de la ciutat i la província estaven exhaustes); adaptant la tradicional fórmula «Ciutat y Regne» (Miñana 1985: 195). A continuació, «Regio item nutu Sevirii publicae rei administratandae, quod antea sortitione fiebat, creati sunt: quibus post alíquota menses abrogatis, rectores cum correctore (sollemne id magistratus genus regendis Castellae civitatibus) instituuntur et in ipsa civitate et reliqua provincia»: primer el rei nomenà jurats, abans nomenats per sorteig, substituint-los després per regidors amb un corregidor no només a la capital sinó a tota la província, com a Castella (Miñana 1985: 225-226). I el cavaller d'Asfeld manà fer un campament fortificat a la riba sud del Millars a l'altura d'Almassora, «ab hosticis incursionibus tuta redderetur provincia, adiecto militu praesidio». És a dir, per tal que la província estigués segura de les incursions enemigues afegint una guàrdia d'uns pocs soldats. El terme era més usat per a designar el Principat de Catalunya que el Regne de València, més pels botiflers que pels vigatans (Mercadé 2004). En el cas valencià, la conclusió és que s'usava molt més regne que província per a designar el territori, per part de tots dos bàndols. No obstant, és cert que Miñana usa sistemàticament província en substitució de regne, i era borbònic.

4.3. Nació

Viciàna, en la introducció de la *Crònica de la ínclita y coronada Ciudad de Valencia* de 1564, considerava que «Nadie de las nasciones muy diligentes tendrá su relación más entera ni verdadera que la tendrán de sí los Valencianos en este libro». La veu nació, de nascor, nàixer, designava a l'antiga Roma, com a l'Edat mitjana i la moderna; un grup amb origen comú. Trets com els costums, la llengua, suposadament l'humor i el caràcter, o trobar-se dins de les fronteres d'un ens polític amb estructures de govern, eren constitutius d'una nació. Fins l'Edat contemporània, no seria fonament de l'Estat, encara que a l'Edat moderna va associant-se a conceptes com l'honor i l'aferrament a un ordenament jurídic, a més de denotar únicament origen de manera neutra (Mercadé 2004: 48-55, 76). A començaments de segle XVIII, nació continuava designant els valencians i altres pobles, normalment coincidents amb regnes d'una monarquia o amb l'Estat sencer.

L'any 1701, els Tres Braços del Regne demanaren al rei una pensió de 2.000 escuts anuals de les rendes de l'Arquebisbat de València per a l'Hospital General, que no arribava des de 1680, amb els inconvenients que es generarien per als malalts «y escandalos contra el Servicio de Dios ademas del descredito que tendran ciudad y Reino entre las demás naciones».²² El català Narcís Feliu de la Peña, als seus *Anales*, parla de «Josepha Maria de Lila, valenciana de nacion», és a dir, d'origen (Mercadé 2004: 72). El metge de la cort de l'emperador, Domènec Briau, en la seua relació de l'incendi borbònic de Vila-Real escrita a gener de 1706, apunta que el comte de Las Torres donà ordre de tallar el camí entre Tortosa i València, i «los términos con que lo prescribía eran ásperos y

²² ARV, *Reial Cancelleria*, 559, 35r-36v.

injuriosos al pundonor de la nación» (Ortí 2007: 339). El bisbe Gilart, en una relació de la rendició de València enviada al president del Consell de Castella, recordava que «pudiera aquí el obispo ponderar a su alteza quan justamente sentidos e irritados venían las tropas franceses por los robos, violencias e inhumanidades con que en Valencia habían tratado los sediciosos a los de su nación» (Ortí 2007: 359). Antonio del Valle i el marquès de Pozoblanco entrarien a València capital amb tropes espanyoles «sin mezcla de otra nación».²³ I per ordre de don Antonio del Valle, «se aorcaron oy [27/VI/1708] a los otros dos migueletes de Lombay; y a uno, por ser cabo de ellos, le hizieron a quartos. Cada uno era de su nación diferente: uno era portugués, otro castellano, otro valenciano, y otro catalán» (Ortí 2007: 269). Pel seu costat, el filipista fra Isidre Planes, després de l'abolició foral escrivia a un amic castellà que:

Cuando leíamos las cosas que refieren las historias mexicanas de las tyranías de los ministros castellanos, y las que refieren los portugueses, las teníamos por imposturas, pero, quando hemos visto vuestro modo de proceder, que hazemos otro juicio y dezimos: “Tengámonos lástima de ser gobernados por esta nación”. Primero fue plantar horcas, luego sustituir el idioma, y seguidamente renovar los cargos, depurando a sus titulares de todos los niveles para sustituirlos por los castellanos. (Pérez Aparicio 2008, II: 619).

Com es pot observar, ser de la nació valenciana no exclouïa el fet de ser part de l'espanyola, però en altres casos la de cada regne era diferent: depenia del context. És interessant veure com Planes atribueix els excessos a Mèxic als castellans concretament i no als espanyols en general, puix que efectivament les Índies no eren de la Corona d'Aragó; i veu la substitució administrativa del valencià pel castellà com una imposició. D'un altre costat, s'ha de notar que en aquella època el sintagma «nació catalana» ja s'aplicava només als del Principat, d'acord amb els esdeveniments polítics dels últims segles: la integració en la Monarquia d'Espanya i la relegació de la Corona d'Aragó a un lloc secundari. Josep Ortí, al seu diari recollí que el 3 de novembre de 1707 «por orden de don Antonio del Valle, dieron 200 açotes a un catalán por blafemo contra personas reales; y perseverando en la buelta, le simpusieron mordaças» (Ortí 2007: 248). Si tothom hagués sigut català a València, no hagués calgut especificar-ho. En tot cas, sent la de cada regne catalanoaragonès la macroidentitat més forta, la idea de poble valencià durà més que els Furs. Quedava clara la diferència amb altres col·lectius territorials i per això Josep Ortí especificava que a l'octubre del 1713, quan el govern borbònic demanà un donatiu voluntari per al setge de Barcelona, els papers de la «Plebe [3r estat], [fueron] firmados por don Andrés Tinajero, castellano de nación y secretario del Ayuntamiento, obligado a pagarle dentro de 3 días» (Ortí 2007: 323). I en la segona meitat de segle XVIII, fra Josep Teixidó rebatia un franciscà castellà que rebaixava la importància de sant Vicent Ferrer en la creació de l'Estudi General de València, «injuriando con esta falsedat a la Nación Valenciana, a la religión [orde] Seráfica i a la Dominicana» (Rubio Vela 2012: 92). Havent passat cinc dècades des de l'abolició dels Furs, encara no s'havia esvaït la consideració de ser una nació malgrat no tenir autogovern en l'Espanya dels Borbons.

23 AHMV., *Lletres Reials*, h³ 16, fols. 212v-214r., en Pérez Aparicio (2008, II, 591).

4.4 Pàtria

Martí de Viciano, en la seua obra principal, es referia al jurats metropolitans «como a padres de la República Valenciana, a quien por todo derecho, favorecer y acrescentar la honra de la propia Patria pertenece» (Rubio Vela 2012: 56). Així, la pàtria era la terra dels pares o d'un mateix, i era un concepte que podia prendre connotacions polítiques. Per exemple, mossèn Porcar, veient el donatiu al rei de 1626 abusiü, qualificà els diputats a Corts de «traïdors, y infames a Déu, a sa Pàtria y als furs de la terra [...] per fer-se mercès a ells» (Casey 2005: 170). A finals d'època foral, la pàtria continuava sent la localitat o el regne, igual que a la Baixa Edat mitjana, com demostren els exemples següents.

L'arxiduc Carles, en el seu manifest als «vassallos del dicho Reyno de Valencia, de 25 d'agost de 1705, els exhortava a obeir-lo i després els faria recobrar su antigua libertad, y seguro gozo de sus privilegios. Prometiendo [...] rescatar su Patria de la servidumbre a que se ve reducida».²⁴ Ací, la pàtria és el regne. En canvi, l'austriacista santmatevè Pere Vicent Sabata, en el seu relat sobre la presa de Sant Mateu pels anglesos, el 1706, diu que «infatigables se portaron los cónsules, como a padres de la patria»; de manera que en aquest cas la pàtria és Sant Mateu, la localitat (Querol Coll 2015). Els cronistes valencians, botiflers normalment, empraren el terme també, destacablement associat a Basset, cap de l'alçament maulet. El franciscà descalç alacantí Nicolás Belando escrigué que «llegó, pues, el referido Basset a su Patria, Valencia, insigne capital» (Pérez Aparicio 2008: II, 263). I Josep Vicent Ortí, secretari dels Estaments, digué d'ell que «era hijo de la Patria, bautizado en la parroquia de San Andrés» (Ortí, 2007: 90). Pel seu costat, fra Isidre Planes va escriure que els valencians el veien com «el padre de la Patria, restaurador de ella y el que la había puesto en libertad» (Pérez Aparicio 2008: II, 337). Tanmateix, ell considerava que era «enemigo de su Patria [pels crims comesos], a éste alaban muchos predicadores, dándole renombre de Defensor de la Patria, bendiciéndole el vientre que le traxo» (Pérez Aparicio 2008: II, 453). I Miñana, com tants borbònics, considerava que se li havien unit els estrats més baixos i els «vagabunds sense pàtria» (Miñana 1985: 43-44). Després, en la rendició a les Dues Corones, els jurats i el Consell general de València, «determinaron que el Sr Obispo Gilart llevase las cartas y comisión de poderes, para que hiciesse lo que pudiese en utilidad de esta Ciudad y Reino, y condoliéndose de todos, como a Padre de la Patria, se salió solo con el encargo y gran disimulo» (Pérez Aparicio 2008: II, 591). Gilart mateix, explicà que «de dictaron su zelo al mayor Servicio de Dios y del rey y el amor a su patria, pidiendo solamente el perdón general y que no hubiese saqueo» (Ortí 2007: 359). Aquesta frase, a més, recull els tres objectes de lleialtat de la identitat valenciana foral (Déu, rei i pàtria), els mateixos que en tots els Regnes de la Corona d'Aragó. I Minyana escrigué sobre la capitulació que el duc d'Orleans ordenà a la capital, i el Jurat en Cap Melcior Gamir recomanà d'acceptar:

Imperium victorum victos sontesque detrectare, vel rigida cervice subire, esse profecto inexpectabili se homines scelere limpiare et miseros fieri longe miseriores. Suadet in extremo deditionem uti unicam patriae salutis anchoram: esseque bono animo iubet ac de Regia clementia bene sperare (Miñana 1985: 195-196).

24 AHN, *Estado*, leg. 265/33, en Pérez Aparicio (2008, II: 25-26).

Era a dir, veient-se superats, seria un pecat inexpiable agreujar la misèria dels vençuts per mantenir la cèrvix alta. L'única manera de salvar la pàtria, era rendir-se i tenir bon ànim a esperar la clemència règia. En el cas concernit, hi podria haver dubte sobre si el terme s'aplicava a la Ciutat o al Regne, veient-se la primera indestruïble del segon en tot cas. En canvi, en un altre exemple queda clar que es refereix a Xàtiva només, quan el líder imperial Purroi prohibí que es parlés de rendir-la, i no foren només paraules, perquè penjà dos botiflers que es dolien impotents de la ruïna que se cernia sobre la pàtria: «Nec ea in verba tantum abiere, siquidem duos e plebe honestos viros, quod ad Borbonicum nomen inclinare ferebantur, patriaeque impendentem ruinam impotentius dolere, suspendio necari issuit, Petrum Mollanum et Ioachimum Perisium». (Miñana 1985: 208). Per la seua banda, el degà Martí d'Alacant, escrivia el 1707:

Tras haber sido arrancada mi familia de sus lares, sus bienes en parte sustraídos, en parte arruinados y (lo que es con mucho lo más triste) tras la destrucción de la patria... Nada más calamitoso puede acontecer a los hombres que sobrevivir a su patria. Aborrezco y detesto este desenfreno de las armas (Maestre 2003: 141; en Albareda, 2010: 209).

Sent difícil de discernir si es tractava d'Alacant o el Regne, la pàtria tenia connotacions polítiques, i era lamentable haver-la perduda. Cada localitat tenia personalitat política, i el Regne també, sent interlocutor vàlid del rei. Ho confirmà el duc de Berwick, dient-li que s'havia acabat:

No hablo con los individuos, sino con el Reyno que en sus eletos está representado. Este Reyno ha sido rebelde a su Magestad y ha sido conquistado, habiendo cometido contra su Magestad una grande alevosía, y assí no tiene más Privilegios ni Fueros que aquellos que su Magestad quisiere concedir en adelante (Ortí 2007: 217).

Significativament, l'ajuntament de València, de regidors posats a dit per Felip V, ja suprimits els Estaments, a finals de maig mateix va enviar-li un memorial demanant-li la restitució de l'oficialitat del valencià i dels furs, que «tantos gloriosos progenitores de vuestra magestad concedieron, estilos que proporcionó la aptitud de los genios, costumbres que pericionó la práctica de los tiempos, y gobierno que al amor a la patria ha de ser de tan sensible dolor» (Ortí 2007: 381). La resposta fou empresonar a les Torres de Serrans els promotors, el regidor Lluís Blanquer i l'advocat Josep Ortí, per a enviar-los a la fortalesa de Pamplona (Pérez Aparicio 2008: II, 612-613). Com algun company apuntà al marge d'una còpia del document, això els va passar «en defensa de su Patria» (Ortí 2007: 366). Pel seu costat, el botifler fra Isidre Planes, després de l'abolició foral va escriure: «Y desengañese su Magestad, que si no vuelve a estos Reynos de Valencia y Aragón con sus Fueros y Leyes Patrias, han de perecer estos sus vasallos, o se ha de exponer a perder la Corona, lo que Dios no quiera» (Pérez Aparicio 2008: II, 619). I Josep Vicent Ortí (2007: 310), també filipí, va recollir que

A 5 de diziembre de 1711, el doctor Cerdá mandó publicar un pregon contra los rebeldes, esplicando a cada uno por sus nombres, y le imprimió. Que para ser valenciano fue terrible y imponderable maldad hazer con su patria lo que no se havia hecho en Castilla ni otras partes.

5. El vocabulari patriòtic en el manuscrit d'un exiliat valencià a Barcelona

El manuscrit del mestre de camp austriacista de Morella, Josep Camanyes i Miralles, natural del Forcall i mort el 1714 a la Barcelona assetjada, és una font que permet saber quins conceptes patriòtics manejava un militar valencià de l'època. Aquest document, en castellà, va del 12/XII/1712 al 19/1/1714 i està ple de pistes sobre la identitat valenciana tardofeudal. De fet, Albert García Espuche (2014) l'utilitza reiteradament quan reviu episodis quotidians durant el setge borbònic de Barcelona, alguns dels quals protagonitzats per austriacistes valencians que s'ajuntarien a la capital de Catalunya.

Ja en la pàgina tres, trobem que el «Junio día 29 de 1713 día de San Pedro recibi ocho reales de a ocho que les dio el señor Emperador orden para los Valencianos», demostrant que eren un col·lectiu diferenciats a la Barcelona del final de la Guerra de Successió. A la set, escriu al comte de Cirat que:

en execusion de lo que offresia VEx^a quando se sirvio llamarme y proponerme como Valenciano lo mismo que al Marqués de Castro Rinos por Aragonés, y â Dⁿ Matheo Ybañes de Mendoza por Castellano, en orden de que los de estos tres reinos que se allan dentro de esta Exª Ciudad hagan el Servicio militar [...]. He convocado generalm^{te} por escrito a todos los Valencianos [...] haciendo el Vltimo Esfuerzo y sacrificio en Servicio de Dios, del Rey y de la Patria.²⁵

A la pàgina 23 lamenta: «ay Cielo, y quan colericos, y prompts son los Valencianos, que si no movieran los pies con tanta ligeresa, no encontraran los resbaladeros tan seguros». I després el comte de Cirat l'informà que de la Coronela de Barcelona cridaren els abans mencionats marquès de Castro Pinós i don Mateu Ibáñez de Mendoza: «â cada uno por la nacion respectiva, estando deseoso de los credits del Reyno». En la 24, reproduïx una carta del conseller en cap de Barcelona, Manuel Flix, al comte de Cirat; el 21 d'octubre del 1713, «reconociendo el grande afecto con que V.S. y los demas valencianos desean ser comilitones en nuestras fatigas, y defensa de esta Capital».²⁶ A la 26 recull que «Para el día 8 Julio de 1713 tuve orden por escrito para una Junta de Valencianos», celebrada al convent del Carme, amb l'assistència de don Josep Torres i el general Ramos (Basset), i semblà just a convenir «se les ofreciera vida y aciendas a la ciudad de Barcelona, de parte de los Valencianos».²⁷ El 27/X/1713, Camanyes escrigué a Josep Vicent Torres Eiximeno:

S^{or} mio: Haviendo observado q^e el ultimo dia que nuestros paisanos se juntaron para salir a la linea de comunicacion que Vn no concurría, Discurrei seria el motivo falta de salud [...], que haviendo concurrido en la resolución que la nación tomo [...] por otro ninguno dexé de seguir tan honrado empeño de la Nacion.²⁸

25 Biblioteca Nacional (Madrid), MS 22513: 3-7. Dono les gràcies al professor Joaquim Albareda per haver-me proporcionat el manuscrit.

26 BNE, MS 22513: 23, 24.

27 BNE, MS 22513: 26.

28 BNE, MS 22513: 27.

En la pàgina 30, Camanyes reproduceix una carta del Comte de Cirat:

Al Señor Conseller en Cap, y Governador de Barcelona, Vessa la Mano el Conde de Cirat, su mas seguro Serbidor, y pone en noticia de su EX^a. Como el dia 31 del passado Junto con su permiso los Cavalleros y demas personas de su Nacion, para participarles el papel de su EX^a. Y todos convinieron en que Gustosos sacrificarian Su Vida en el R^l S^{bo} de Su Mag^d. y defensa de esta Capital Confirmando lo mismo que hizieron al principio. Si bien, despues particularment, hasta unos cinquenta Nacionales, que no tienen otra devocion, ni fin, que el R^l S^{bo} de Su Mag^d. y la estimacion de la Nacion, en empleos decentes, y decorosos, que es quanto tiene que participarle el Conde à Su EX^a y queda esperando sus ordenes. Dios g^{dc} a V.E. m^s.a^s (octubre a) Noviembre a 3 de 1713.²⁹

I en la pàgina 31 parla dels *Electos* valencians, a propòsit d'una desavinença amb el Jurat en Cap de Barcelona:

nacida de ver que los Nobles y S^{cs} Catalanes no querian acudir a las lineas por parecerles que no era puesto de estimacion y credito. Viendo los Electos Valencianos que el Jurado en Cap de B^{na} no les bolvia respuesta a los Electos Valencianos de la justificada quexa tenian del apartamiento de la línea de la nobleza y gente de estimacion de B^{na} o Cataluña, determinaron bolver a ofrecerse de nuevo los electos valencianos en nombre de toda la Nacion.³⁰

Continuant amb el fil, explica:

Y mirando que les ofrecia y esperaçava el vicario de Chiva, que para hombres de estimacion de la Nacion, que quiciera hazer el R^l S^{bo} con credito de la Nacion y estar bajo el comando del Conde de Cirat, le havia ofrecido el Jurado en Cap de B^{na} darles un Baluarte o Puerta a los nacionales valencianos estuvieren bajo el comando de Cirat. Por avernos persuadido con mucha eficacia para el mes de agosto de 1713 el Vicario de Chiva que era indecoroso el yr a la linea, ni salir de la Ciudad a servir de voluntarios a los Nacionales pues ni los Castellanos, ni Aragoneses tal ofrecimiento havien pasado haser [...] no havian de querer singularisarse los valencianos.³¹

Després, en les pàgines 35 i 36, «parla de quando amigos compatriotas nos hallamos tan afligidos y opresos del enemigo, mejor seria para el alivio y conservacion que estuvieran juntos los V^{os} para la mayor onrra en su defensa, y no separados», i a les Juntes «se tira al acenso de particulares fines sin tirar al buen fin y ermandad de todos los de la Nacion con ygualdad».³²

A continuació parla també dels que

se exponen a sacrificar su vida en el campo, para que conoscan los de otros reynos, que buscant el credito, los valencianos, de su casa y del reyno que son hijos, sin que se aqedren

29 BNE, MS 22513: 30.

30 BNE, MS 22513: 31.

31 BNE, MS 22513: 32.

32 BNE, MS 22513: 35-36.

de Padres, Muger hijos ni hermanos, ni en el descanso de la cama para el descanso, a lo que estan acostumbrados, solo teniendo en memoria de su obligacion el cumplimiento, muriendo en el campo guerreando. [...]. Casi los mas oficiales de que se compone [la Cavalleria] son Aragoneses y en el [regiment] de Dalmau lo mesmo: y los pobres valencianos³³ â los tienen como olvidados[...] no quiera Dios que sea por aversion a la nacion el no atender a la razon.³³

Al final del manuscrit, amb Barcelona assetjada, Camanyes escriu:

Dia 6 de setiembre de 1713. Subi a Santa Madrona con mi fucil que avia refriega con los enemigos encontre de valencianos al sargento mayor del Regimiento de la Virgen de los Desemparados el Coronel de este regimiento era Dⁿ Joseph Torres Valenciano y secretario del Consejo de Aragon.³⁴

Amb tot, els valencians es consideraven un col·lectiu o nació diferenciats dels altres, eren reconeguts com a tals, i en base a això s'organitzaven i es recolzaven mútuament a la Barcelona resistent a les forces de les Dues Corones.

6. Les contraidentitats: els moros, França i Castella.

Com s'ha exposat al començament, el Regne de València es creà en nom de la fe cristiana sobre la mahometana, i fins el 1609 els cristians visqueren en territoris contigus on encara restaven segregats i convertits en vassalls de senyors feudals catòlics els musulmans; el pes demogràfic dels quals encara era d'1/3 del total del país quan els expulsaren definitivament. El 1700, feia uns cent anys que no n'hi havia al Regne, però havien configurat la identitat dels valencians. A més, des de l'Edat Mitjana es registraren atacs pirates i corsaris nord-africans a la costa mediterrània d'Espanya, que s'intensificaren sobre el 1500 aparellats a l'expansió terrestre i naval otomana. Els àrabs hispànics, no compatriotes dels cristians, sinó l'enemic a casa. Després de batejar-los forçadament i passar a ser cristians nous o moriscos, la confiança en ells, òbviament no augmentà. I al segle XVIII, els atacs nord-africans no havien parat, de forma que continuarien sent l'alteritat per als catòlics (Mira 2009). No havent-hi cap poder musulmà implicat, i no havent-hi ja moriscs en sòl hispànic, açò no tindria incidència directa en la Guerra de Successió; per bé que aquest antagonisme durant segles havia modelat les identitats cristianes llavors existents a la Península ibèrica.

D'altra banda, Castella, un regne amic en principi, podia ser l'alteritat, perquè era el més poderós d'Espanya i a la Corona d'Aragó volien conservar les lleis pròpies enfront de les castellanes; més decisionistes reials. El marquès de San Felipe, Vicente Bacallar, sard, escrigué sobre la «natural aversión de los aragoneses, catalanes y valencianos a Castilla... Lo que declararían en Castilla no lo

33 BNE, MS 22513: 37.

34 BNE, MS 22513: 133.

aprobarían los reinos de Aragón, eternos émulos de la grandeza de aquella, con lo que sería infalible una guerra civil». (Pérez Aparicio 2008: I, 36-37). S'entén que Felip V entrés a la Península ibèrica declarant no voler alterar els ordenaments establerts, i Carles III amb més èmfasi proposava ja no respectar les lleis pròpies, sinó restaurar-les amb la seua arribada. Després de recuperada pels filipins la capital i les rodalies, Josep Vicent Ortí sap d'eclesiàstics sobretot i altres personatges austriacistes que són condemnats a l'exili a Castella. Castellanes són les lleis que s'apliquen després de l'abolició dels furs, i castellans solen ser els alts càrrecs de govern al País Valencià en la Nova Planta; que tant de rebuig causà. El 9 d'agost de 1707, Ortí escriu de quan Pedro Colón de Larreategui, el president de la *Chancilleria* de València a imitació de les de Granada i Valladolid, jurà aplicar-hi les lleis de Castella, i després anuncià «los títulos de los demás ministros valencianos y castellanos», sent rellevant llavors la distinció (Ortí 2007: 235). És més, Ortí veu mostres d'antivalencianisme, havent sigut els valencians majoritàriament contraris a les Dues Corones, com el divendres 13 de març de 1713, que:

Se pasó por las armas a un valenciano, habiendo perdonado a un francés y un castellano que estaban destinados por el mismo delito a la misma pena, y no les permitieron jugarse la vida -como es estilo-, sin duda para que no la perdiese otro que el valenciano (Ortí 2007: 303).

En tot cas, llavors els qui despertaven més animadversió als valencians eren els francesos. Aquests havien estat els rivals de la Corona d'Aragó i després de la d'Espanya, i de fet l'havien superada militarment a Europa. A la dècada de 1690, durant la Guerra dels Nou Anys, arribaren a entrar a Barcelona i bombardejaren Alacant, dificultant la navegació mediterrània. A més, a la Corona d'Aragó s'hi sumava el foralisme, antagònic a l'absolutisme francès. Però sobretot, els interessos comercials francesos eren oposats als de la Corona d'Aragó. Catalunya i València eren socis comercials d'Anglaterra i Holanda, la primera venent-los aiguardent, i la segona panses i barrella. D'aquells països s'importaven saladures en general i bacallà, fonamentals en la dieta dels més pobres. Felip V, arran de la declaració de guerra d'aquestes dues potències marítimes a Espanya, prohibí el comerç amb elles, ordre que a pesar de ser desobeïda causà problemes econòmics. És un fet que al principi del seu regnat es plegà als interessos comercials de França, que inundà el mercat hispà dels seus productes, i els seus còsols cometeren contrafurs als ports, destacablement al principal del Regne de València: Alacant. Quan començà l'alçament maulet, els valencians mostraren evident francofòbia. Isidre Planes recull que, a 17 de desembre del 1705, «la gente popular prosiguió en Valencia en Vítores de Carlos III, manifestando el rancor contra la Francia, ¡Mueran los franceses!, ¡Muera la Casa de Borbón! [...] Esta tarde empezó [el pueblo] a gritar en el mercado ¡Arca! ¡Mueran los franceses!», i cometeren abusos contra propietats i persones d'aquesta nació. El 28 de desembre acudiren pagesos de l'Horta amb armes blanques, de foc i pales, desencadenant un motí antifrancès i de passada antinobiliari, cridant «¡Mueran los gavachos y los agavachados!, ¡Muera la nobleza!, ¡Muera el arzobispo! Es llançaren contra los pobres desconsolados franceses...Les conducían con rempujones por las calles a las cárceles». La gent els desitjava la mort cridant-los des de casa, i encara que no en mataren a cap, sí que els robaren a molts. El 29 de desembre, Basset ordenà

requisar els béns dels francesos. Finalment, el 15 de gener de 1706 embarcaren a Barcelona, «fue lastimosa tragedia verles embarcar sin vestidos y a sus mugeres y chiquitos llorar en la orilla del mar» (Pérez Aparicio 2008: I, 114-115, II, 297-302).

7. Repercussions de l'abolició dels furs

Victorioses d'Almansa el 25 d'abril de 1707, prompte les tropes borbòniques arribaren vora la capital del Túria, que s'entregà el 8 de maig, dia de la Mare de Déu dels Desemparats. Gràcies a les gestions del bisbe Gilart, perdonaren de lesa majestat els naturals a canvi de quedar-se a casa i només arribarien soldats espanyols que ni entrarien a la ciutat ni se'ls deurien allotjaments. El 9 de maig, el govern municipal envià missives a personatges destacats de la Cort espanyola perquè convenceren Felip V que perdonés els valencians. Fins i tot a Lluís XIV, que no contestà. I el 15 de maig, l'intendent marquès de Castelar envià una carta als Estaments dient-los que el duc de Berwick els demanava 50.000 doblons d'or o 192.500 lliures valencianes per a l'esforç bèl·lic. La quantitat no era la més alta que havien abonat. El que canviava era que el donatiu era una imposició, no un pacte; i obria un precedent. Per a mantindre les aparences, els representants valencians adoptaren un acord com si es tractés d'una aportació voluntària. No havent-se resolt encara la guerra ni per a l'Aliança ni per a les Dues Corones, aquestes ocuparien militarment el País Valencià i l'usarien de base contra Catalunya. Sentint els comandaments francesos i castellans total desconfiança pels valencians, la repressió i la resistència serien duríssimes fins la capitulació de Barcelona el 1714, proliferant-hi els *miquelets* pels camins i muntanyes al lloc dels bandolers, en una època de males collites, plaga de llagosta i per tant fam i malaltia; amb altes exaccions. Com narra el borbònic Isidre Planes, «contra la primorosas reglas del arte militar es va alçar «un Baluarte o cubo redondo» obligant els veïns a derrocar cases «para que lo dilatado de la plaza y el torreón sean de perpetua memoria de que el vulgo valenciano habíase manifestado desafecto a su rey». De fet, entre maig i juny de 1707, la Ciutat de València va oferir-se a fer de mitjancera entre la Xàtiva resistent i l'exèrcit filipí, que a finals de maig acabà amb qui es trobés davant, com dones i xiquets refugiats en esglésies. Es té constància documental que a juny, des de Madrid van ordenar-ne destrucció i la deportació dels locals a Castella. No va servir de res que les impotents institucions valencianes demanaren clemència. En paraules de Carme Pérez Aparicio, «tots els testimonis de l'època es van fer ressò del greu malestar produït per la nova situació» (Pérez Aparicio 2008: 595-604).

A més de les mesures de guerra adoptades, va haver un gir copernicà en l'estil de govern polític. El 29 de juny de 1707 Felip V abolí els furs d'Aragó i de València per reial decret, sembla que redactat per Macanaz amb influència de l'ambaixador francès Amelot, estipulant que «en adelante» es regirien per les lleis, formes de govern i tribunals de Castella «sin diferencia alguna en nada» (Iñurrategui 2001: 245-302). Ara podrien haver-hi funcionaris castellans en la Corona d'Aragó i viceversa. Però aquesta segona no seria la norma. Tant el 1708 com el 1710, semblà que Felip V volia restituir els furs, sense concretar-se en res. Era només una manera d'intentar prevenir les

revoltes austriacistes que es covaven, perquè el descontent social era ben palès. La primera revolta volien engegar-la per a desviar tropes borbòniques de Catalunya i la segona per encoratjats després de les victòries carolines d'Almenar i Saragossa. Un botifler escrivia que els *malos* austriacistes anunciaven la tornada de l'arxiduc repetidament, «y los Buenos que aman al Rey y no quieren al Archiduque, esparzen de mes a mes la restitución de los fueros y antiguo Gobierno, más amantes de sus prístinas leyes que de la voluntad y combeniencia del Rey y de la Monarquía» (Pérez Aparicio 2008: II, 621).

A les negociacions d'Utrecht, els enviats catalans demanaren impotents la conservació de les constitucions de Catalunya i la restauració dels furs de València i Aragó. Per això van lluitar els valencians, aragonesos, i castellans també exiliats a Barcelona; juntament amb els resistents locals (Albareda 2011: V, 32-36). És destacable també que el 14 de juny de 1715 esclatés una revolta a Peníscola, l'únic bastió filipista valencià resistent durant tota la guerra i premiada amb el títol de ciutat i altres mercès; quan tot el poble demanà el final de la desorbitada fiscalitat i el retorn a la «lleï antiga». Després d'haver apedregat al corregidor Echevarría i matat a l'alcalde major Cardona (peniscolà), el govern bloquejà la plaça sense violència, optant per oblidar els fets per a no destruir el mite borbònic (Corona Marzol 1987: 23-37; Giménez López 1988: 3-4; Esbrí 2021: 106-120). La classe política valenciana anterior quedà marginada voluntària o involuntàriament i era del tot insuficient que les capitals catalanoaragoneses més Peníscola participaren a les Corts de Castella, sense capacitat legislativa. Amb la Guerra de la Quàdruple Aliança i la visita de Felip V a València el 1719, s'escampà de nou la vana il·lusió del retorn a la legalitat foral, i també el 1725, signada la Pau de Viena amb l'emperador Carles VI; celebrant-se a València amb apologies de la Casa d'Àustria i de la devolució foral que no es donà. Després d'això, l'esperança estava perduda –i el règim senyorial intacte (Pérez Aparicio 2008: II, 621-624).

Però uns marcs mentals tan establerts requerien temps per a esborrar-se. El 1733, Felip V nomenà bibliotecari reial l'il·lustrat d'Oliva don Gregori Mayans (1699-1781), de família austriacista. A través de la seva correspondència, se sap que era foralista, admirava el parlamentarisme de Gran Bretanya i les Províncies Unides i mantenia contacte amb ambaixadors d'aqueixes nacions. El 1761 recomanava a Juan Vega Canseco, magistrat castellà de l'Audiència de València, que «para ser un gran forista» llegís sentències anteriors a la Nova Planta: «para esto es menester aplicarse algo al estudio de la lengua valenciana, como en otro tiempo hacían los grandes hombres» (Mestre 2007: 109-125). L'any abans, a les Corts de Castella celebrades per l'entronització de Carles III de Borbó, els diputats de les quatre capitals de l'antiga Corona d'Aragó li adreçaren una representació, denunciant la falta de presència catalanoaragonesa a l'administració de l'Estat, demanant reparació en aquest àmbit i l'eclesiàstic; i que almenys part de la doctrina es tornés a donar en català: «¿van a ser los labradores catalanes, valencianos y mallorquines de peor condición que los indios? ¡Cuánto convendría que los obispos [...] hablaran la lengua de sus feligreses!» (González Casanova 1990: 2-19). El rei no contestà a les demandes. L'estil de govern imposat després de la Guerra de Successió, bé que rebaixant-se el nombre d'efectius desplegats i recuperant-se l'economia valenciana, durà fins

el 1808, inici de l'ocupació francesa. En quasi tot moment els càrrecs principals foren castellans i militars (Giménez López 1999: 125-161).

El Regne de València havia sigut l'únic en perdre fins i tot el dret civil. El diputat valencià a les Corts de Cadis Francesc Xavier Borrull (1745-1837), jurista i secretari del secret del Sant Ofici, va demanar la devolució dels furs de València. I Bertomeu Ribelles (1765-1826), frare dominic, va proposar un model per a l'Estat basat en el foral valencià, respectant les divisions territorials existents per a mantenir-ne la identitat (Escartí 2021). Com se sap, es va imposar el model centralista francès, excepte a les províncies basco-navarreses, vinculades a la Corona de Castella i Lleó, que encara mantenien els furs (García Monerri, 2002: 113-140). Actualment, amb l'Estat de les autonomies inaugurat el 1978, la Comunitat Valenciana, fundada el 1982, continua regint-se pel dret civil comú o castellà, com imposà l'abolició dels furs i posterior Nova Planta; mentre la resta de l'antiga Corona d'Aragó l'ha pogut recuperar almenys en part. I Galícia, que històricament s'havia regit pel dret de Castella, ara té facultat per a crear-ne de propi. El Tribunal Constitucional espanyol, ha impedit la recuperació del dret civil valencià amb tres sentències datades a 2016 (Valiño 2016).

Bibliografia

- Alabrús, R. (1991) «La societat catalana durant la Guerra de Successió a través de la Publicística», *Manuscrits*, 9, pp. 305-324.
- Alabrús, R. (2006) *Escrits polítics del segle XVIII, Cròniques de la Guerra de Successió*, IV, Vic, Eumo.
- Albareda, J. (1993) *Els Catalans i Felip V. De la conspiració a la revolta (1700- 1705)*, Barcelona, Vicens Vives.
- Albareda, J. (ed.) (1996) *Escrits Polítics del Segle XVIII. Despertador de Catalunya*, I, Vic, Eumo.
- Albareda, J. (ed.) (2006) *Constitucions, capítols i actes de cort. 1701-1702 i 1705-1706*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- Albareda, J. (ed.) (2006) *Escrits Polítics del segle XVIII. Escrits del moment republicà de 1713-1714*, V, Vic, Eumo.
- Albareda, J. (2010) *La Guerra de Sucesión de España (1700-1715)*, Barcelona, Crítica.
- Albareda, J. (2012) «El debate sobre la modernidad del reformismo borbónico», *Revista HMiC*, 10, pp. 6-19.
- Álvarez Junco, J. (2001) *Mater Dolorosa. La idea de España en el siglo XIX*, Madrid, Taurus.
- Baydal, V. (2016) *Els valencians, des de quan són valencians?*, Catarroja, Afers.
- Baydal, V. (coord.) (2019) *Els Fonaments de l'autogovern valencià*, Borriana, Agrupació Borriana de Cultura.
- Ballester, M. (2010) *La identidad española en la Edad Moderna (1556- 1665). Discursos, símbolos y mitos*, Madrid, Tecnos.
- Beuter, P. A. (1998) *Primera part de la Història de València*, a cura de V. J. Escartí, València, Publicacions de la Universitat de València.
- Burns, R. (1987) *Moros, cristians i jueus en el regne croat de València*, València: 3 i 4.
- Capdeferro i Pla, J. (2001) «Attès los dits diputats no eran sinó procuradors...: relacions entre els braços i la diputació del general durant la celebració de les Corts Catalanes de 1599», *Ius Fugit*, 10-11, pp. 849-870.
- Casanova, E. (1989) *Memòries d'un capellà del segle XVIII*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- Casey, J. (1999) «Una Libertad bien entendida: los valencianos y el Estado de los Austrias», *Manuscrits*, 17, pp. 237-252.
- Casey, J. (1996) «El patriotisme en el País Valencià modern», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 23-24, pp. 9-30.
- Casey, J. (2005) *La terra i els homes. El País Valencià a l'època dels Àustria*, Catarroja, Afers.
- Casey, J. (2006) *El Regne de València al segle XVII*, Catarroja, Afers.
- Corona, C. (1985) «Un motín antifiscal en el País Valenciano: el Tumulto de Peñíscola de 1715», *Millars: geografia i història*, 10, pp. 23-37.
- Elliott, J. (1993) «Catalunya dins d'una Europa de monarquies compostes», *Pedralbes: Revista d'història moderna*, 13(1), pp. 1-3.

- Esbrí, J. (2021) «Peníscola, de la fidelitat a la revolta. 15 de juny de 1715», *Centre d'Estudis del Maestrat*, 106, pp. 106-120.
- Escartí, V. J. (2009) *Jaume Bleda i l'expulsió dels moriscos valencians*, València, Bancaixa.
- Escartí, V. J. (2021) «Francesc Borrull and Bartomeu Ribelles: The Appeal of Medieval Valencian Constitutionalism in 1810», dins Cortijo Ocaña, A. & Martines, V. (eds.) *History of Catalonia and Its Implications for Contemporary Nationalism and Cultural Conflict*, Hershey, IGI Global, pp. 123-136.
- Ferrando, A. (1981) *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, València, Institut de Filologia Valenciana.
- Ferro, V. (1987) *El Dret públic català. Les institucions a Catalunya fins el Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo.
- Fuertes, M. (2019) «El Regne de València i la Monarquia dels Àustries. Mecanismes de diàleg en l'època foral moderna», dins Baydal, V. (coord.). *Els fonaments de l'autogovern valencià*, Borriana, Agrupació Borriana de Cultura, pp. 53-65.
- Fuertes, M. (2020) «La relació entre la Diputació i els Estaments com a institucions representatives del Regne de València durant el segle XVII», *Pedralbes*, 40, pp. 287-321.
- García Espuche, A. (2014) *Una societat assetjada: Barcelona 1713-1714*, Barcelona, Empúries.
- García Moneris, C. (2002) «La diversidad de proyectos políticos en el primer debate preconstitucional español: Canga Argüelles, Ribelles y Borrull en el contexto de la política valenciana», *Hispania*, 62 (210), pp. 113-140.
- Gascón, J. (1999) «Los fundamentos del constitucionalismo aragonés. Una aproximación», *Manuscrits*, 17, pp. 253-275.
- Gascón, J. (2001) «Castigos, mercedes y modificaciones forales: el contexto histórico de las Cortes de Tarazona de 1592», *Turiaso*, 16, pp. 263-280.
- Gascón, J. (2020) «Cuatro varas de sangre. Patria, comunidad política y creación de la identidad colectiva en el Aragón de los siglos XVI y XVII», *Hispania*, 80, 266, pp. 753- 781.
- Giménez Chornet, V. (1992) «La representatividad política en la Valencia foral», *Estudis: revista de historia moderna*, 18, pp. 7-28.
- Giménez López, E. (1988) «Oposición fiscal y reivindicaciones políticas: La revuelta de Peñíscola de 1715», *Contrastes*, 3-4, pp. 91-103.
- Giménez López, E. (1999) *Gobernar con una misma ley. Sobre la Nueva Planta borbónica en Valencia*. Alacant, Publicaciones de la Universidad de Alicante, pp. 125-161.
- Guinot, E. (1999) *Els fundadors del Regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, València, 3 i 4, 2 vols.
- González Casanova, J. (1990) *Textos Jurídics Catalans. Memorial de Greuges de 1760*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.

- Iñurritegui, J. M. (2001) «1707. La fidelidad y los derechos», dins Fernández Albaladejo, P. (ed.), *Los Borbones: dinastía y memoria de nación en la España del siglo XVIII*, Madrid, Marcial Pons, pp. 245- 302.
- Jarque, E. i Salas, J. A. (2009) «El fuero hace la nación: fundamentos de la identidad aragonesa en la Edad Moderna», *Hispanística*, 20, pp. 11-28.
- Lluch, E. (2001) *L'alternativa catalana (1700-1714-1740). Ramon de Vilana Perlas i Juan Amor de Soria: teoria i acció austriacistes*, Vic, Eumo.
- Lluch, E. (ed.) (2005) *Escrits polítics del segle XVIII. Via fora als adormits*, III, Vic, Eumo.
- López Camps, J. (2015) *Construint la revolta. Política, comunicació i mobilització social en la gènesi de l'austriacisme valencià* [Tesi doctoral], Universitat de València.
- Mestre, A. (2003) *Manuel Martí, el Deán de Alicante*, Alacant, Instituto Alicantino de Cultura Juan-Gil Albert.
- Mestre, A. (2007) *Mayans y Siscar y el pensamiento ilustrado español contra el absolutisme*, Lleó, Universidad de León.
- Mercadé, E. (2004) *Una aproximació al vocabulari polític per denominar Catalunya. 1701-02 i 1705-06*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- Mira, J. F. (1997) *Sobre la nació dels valencians*, València, 3 i 4.
- Mira, J. F. (2009) *Vida i final dels moriscos valencians*, València, Bromera.
- Ortí i Major, J. V. (2007) *El Diario (1700-1715)*, a curade V. J. Escartí, València, Bancaixa.
- Palomo, C. (2018) *Identitat i vocabulari polítics a Catalunya durant la Guerra de Successió*. [Tesi Doctoral], Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.
- Pérez Aparicio, C. (2007) *De l'alçament maulet al triomf botifler*, València, 3 i 4.
- Pérez Aparicio, C. (2008) *Canvi dinàstic i Guerra de Successió. La fi del Regne de València*, València, 3 i 4, 2 vols.
- Pérez Aparicio, C. (2012) «Catalunya i València durant la Guerra de Successió. La comuna empresa de la llibertat», *Manuscrits*, 30, pp. 77-97.
- Querol Coll, E. (2015) *La presa de Sant Mateu del Maestrat pels anglesos a la Guerra de Successió (edició i estudi preliminar)*, Benicarló, Onada.
- Rosselló, V. M. (2004) «La cartografía també és per a (fer) la guerra (El mapa ortelià del Regne de València. 1584)», *Cuadernos de geografía*, 75, pp. 43-52.
- Rubio Vela, A. (2012) *El patriciat i la nació. Sobre el particularisme dels valencians en els segles XIV i XV*, Castelló de la Plana, Fundació Germà Colón, 2 vols.
- Serra, E. (2018) *La formació de la Catalunya moderna (1640- 1714)*, Vic, Eumo.
- Torrás i Ribé, J. M. (ed.) (1996) *Escrits polítics del segle XVIII. Documents de la Catalunya sotmesa*, II, Vic, Eumo.

- Torres Sans, X (2008) *Naciones sin nacionalismo. Cataluña en la monarquía hispánica (siglos XVI- XVII)*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- Valiño, A. (16/XII/2016) «La reciente doctrina del Tribunal Constitucional sobre el derecho civil valenciano», *Diario La Ley*, 8883.
- Villamarín, S. (2019) «La institució oblidada: les juntes d'estaments durant el segle XVII», dins Baydal, V. (coord.) *Els fonaments de l'autogovern valencià*, Borriana, Agrupació Borriana de Cultura, pp. 43-53.